

I-606.348

1000

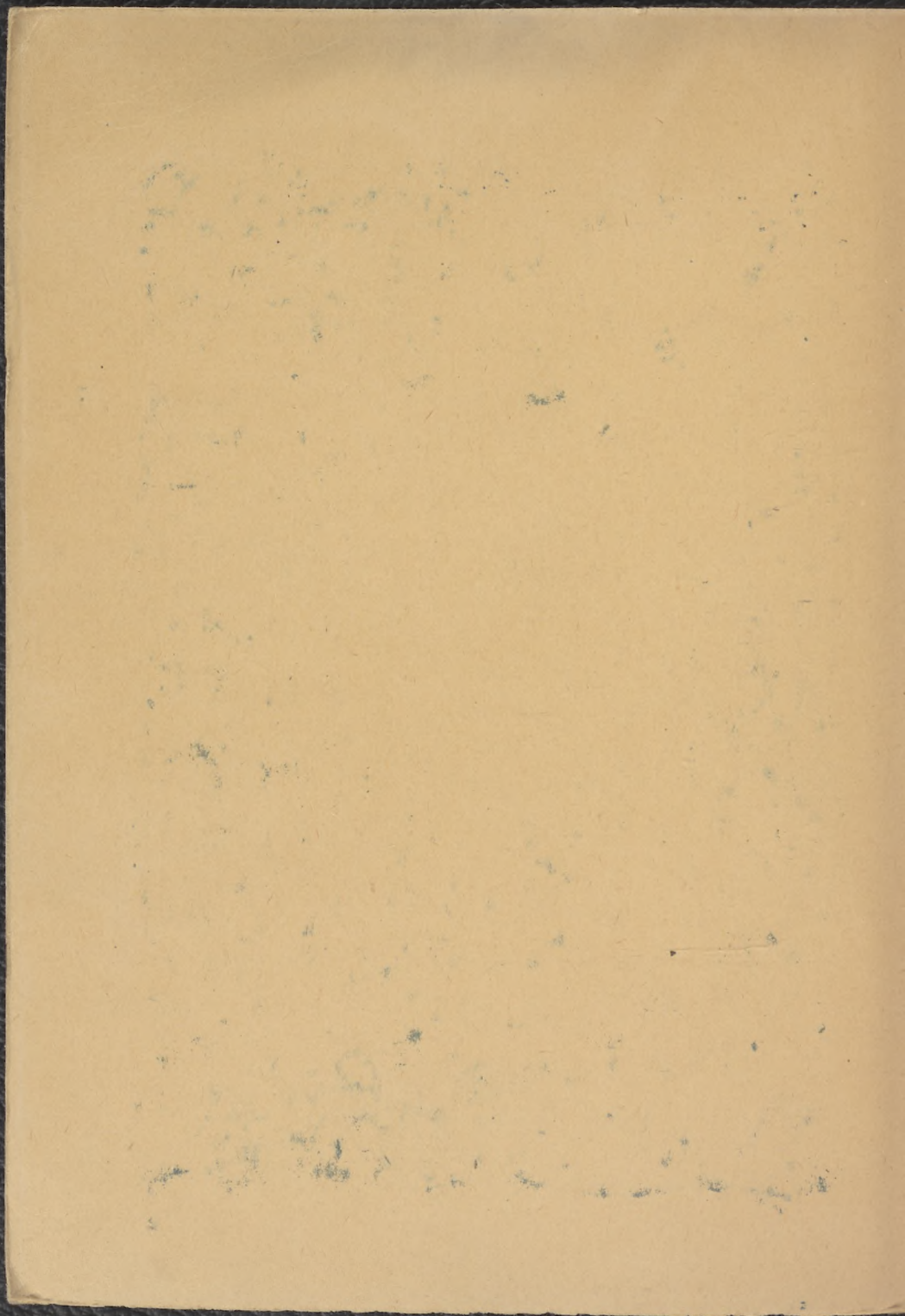
+

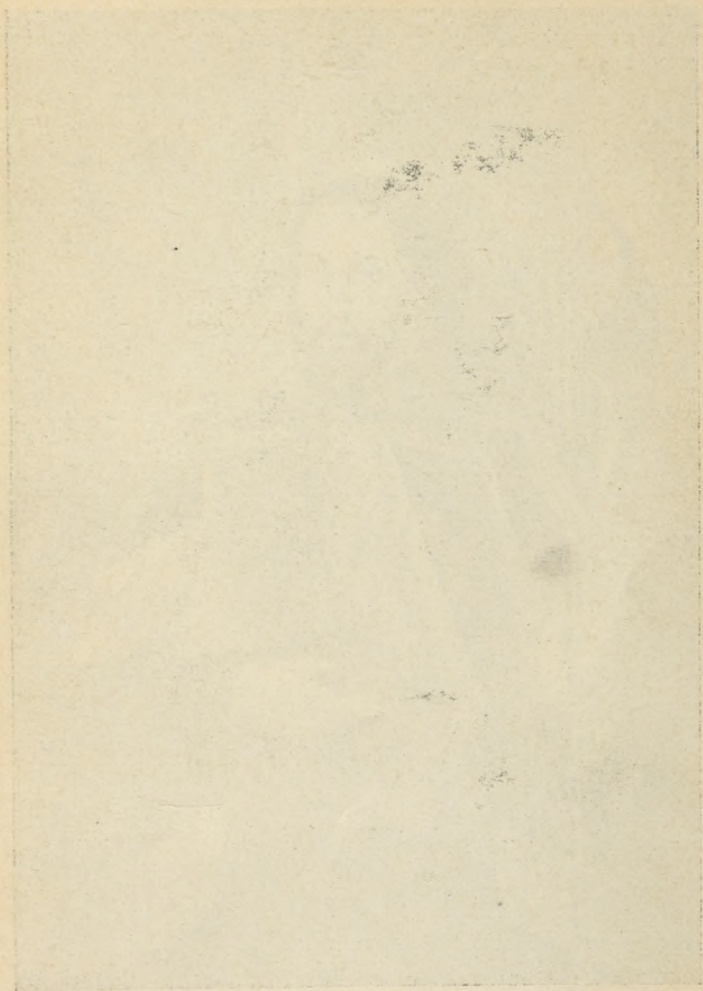
Ж. Студинський

ДВІ
ЗОРИ

драматичні
картини

КИРИЛО СТУДИНСЬКИЙ

Д В І З О Р І

Драматичні картини з поч. XVII століття
в 4 діях і 6 відслонах.

- I дія В ШИРОКИЙ СВІТ!
- II „ РОЗБИТІ МРІЇ (1610 р.)
- III „ СОН І ЯВА (1620 р.)
- IV „ АНАТЕМА (1628 р.)

Дві перші дії відбуваються в Острозі,
дві останні в Києві.

ЛЬВІВ

1937.

Н А К Л А Д О М А В Т О Р А.

Графічні заведення
„ВІКТОРІЯ“
Львів, 3-го Мая 5.

I-606.348

На велику сцену приготував автор ще музичне інтермеццо, що ілюструє побут чеських, польських і українських студентів поміж німецькою молоддю в Ляйпцігу. Молодь співає свої пісні, зложені продовж 13–16 століть, а орхестра грає національні танки, знайдені у старинних записниках. Інструментації піднявся один із молодих галицьких музиків.

Інтермеццо має увійти поміж першу і другу дію.

ДІЄВІ ОСОБИ:

Герасим Данилович Смотрицький, ректор Острозької Академії (літ біля 60-ти),

Анна, його дружина (літ біля 50-ти),

Максим, пізніше Мелетій, їхній син,

Алісія Гулевич, його суджена, пізніше княгиня Заславська.

Ремітій Гулевич, її брат,

Князь Януш Заславський,

Максим Заславський, син його й Алісії (років 10),

Іван, пізніше Йосафат Кунцевич,

Дідусь Степан,

Козак Не-Питай,

Посли від Януша Острозького,

„ „ віленського братства,

„ „ козаків,

Слудеї,

Ченці Острозького монастиря,

Патріярх Теофан,

Гетьман Сагайдачний,

Митрополит Йов Борецький,

Архимандрит Петро Могила,

Протопіп Андрій Мужилівський,

Йосиф Бобрикович, намісник Мелетія Смотрицького,

Степан Літвинський, отець собору,

Іван Стеткевич, „ „

Чернець-послушник,

Запорожець Соленик.

Шляхта, ченці, духовенство, козацтво, міщани, служба.

ПЕРША ДІЯ.

В широкий світ.

(Дія відбувається в домі ректора Острозької Академії. Сцена представляє велику світлицю. По правій стороні від видця входіві двері, по середині світлиці другі двері, що ведуть до дальших кімнат. З лівого боку вікна.

З дверей по середині світлиці входить Герасим Данилович Смотрицький, ректор Острозької Академії, одягнений у багатий шляхотський стрій із шаблею при боці, його дружина Анна у святочному шляхотському вбранні, за ними їхній син Максим у козацькому жупані й синіх шараварах із припоясаною шаблею.

У світлиці стає він між батьком і матір'ю.)

ПЕРША ЯВА.

ГЕРАСИМ

— Незабаром з'їдуться гості, щоб тебе, сину, попросити в широкий світ, у далеку дорогу. Хоч ти молодий, одначе вже сьогодні маєш серед нашого громадянства глибоку пошану. Здобув ти її, сину, своїми творами, писаними в обороні нашої нещасної матері України і православної Церкви.

МАКСИМ

— Батьку дорогий! Я тільки пішов твоїми слідами. Я ще був малим хлопцем, як вийшла твоя книжка в обороні старого календаря. Пам'ятаю, як у сні, що до тебе, батьку, прийшли учителі й спудеї Академії, щоб тобі за книжку подякувати, бо не було ще кому боронити Церкви і старих порядків. Пам'ятаю также, як до твоєї, тату,

хати приїхав тоді князь Константин Острозький з великим почотом шляхти і сотнею їздців, що супроводили його вулицями міста. Крізь двері бачив я достойного князя, а хоч мало чув, що говорили до тебе князь, учителі й спудеї, у мене, малої дитини, так било серденько, що мало не вискочило із грудей. Я розумів, що сталось щось велике, коли тебе так громадянство шанувало. І в мене вперше відізналась така глибока пошана для тебе, така сердешна любов до моєї України і до православної Церкви, що я ще сьогодні згадую ту хвилину, як якийсь чудовий сон. Під твоїм, батьку, оком я ріс, учився, й мої перші писання — це вислід твоєї праці наді мною.

ГЕРАСИМ

— Сину, радію твоїми успіхами й з гордістю бачу, що ти вже вище станув від мене. І коли сьогодні їдеш у Німеччину вчитись, я тебе, сину, благословлю в далеку дорогу та вірю, що таланту не змарнуєш і ще нероз станеш пером і словом в обороні української землі й Церкви. (Цілує його в чоло, а Максим батька в руку.)

МАКСИМ

— Батьку мій дорогий! Мамо моя сердешна! Маю ще до вас перед виїздом одне прохання. Лишаю в ваших руках мій скарб найдорожчий, мою дівчину суджену, Алісію, моє щастя. Молода вона дуже та сирота. Умер її батько, минулась мати і вона залишилась сама, як та билина в полі, бо брат її, вітрогон, займається більше кінями й собаками, ніж достатками, що лишились їм обоїм по батьках. Візьміть її до себе, пригорніть, як рідну дитину!

АННА

— Максиме, це була й моя думка. Коли тільки захоче, ми цілим серцем привітаємо її в нашій хаті. Вона буде нагадувати тебе, вона заступить нам місце рідної дитини. Будь спокійний, сину!

ГЕРАСИМ

— Така вона молода і вже пошани гідна! Її батько Ілля й мати Раїна остались вірні нашому народові й Церкві, а їх слідами пішла Алісія. Серце в мене росте, коли вона заговорить про Україну! Славна з неї козачка, як вона сама себе називає! На жаль, її брат Ремігій став уже латинником.

МАКСИМ

(бере батька й матір за руки:) — Щасливий я, що віддаю мою панянку в такі золоті й зичливі руки. Я шукав дівчини, щоб мене розуміла і була моєю помічницею у праці для щастя моєї землі.

ГЕРАСИМ

— Гарно ти вибрав, сину! А як вернешся з Німеччини, справимо таке гучне весілля, що світ здивується.

МАКСИМ

— Я був такий щасливий у вашій хаті, що не вмію висловитись. Нам люди завидують, що в нас така одність і сердешність. Алісія зв'яже нас із собою ще тісніше. Моя козачка, Алісія заслужить собі на любов і пошану в моїх батьків. (Герасим і Анна цілують сина. Він припадає до них і цілує.)

ДРУГА ЯВА.

(З правих дверей входить слуга.)

СЛУГА

— Якийсь мододий гість приїхав і хоче бачитися з паном Максимом. Каже, що він купець!

МАКСИМ

— Купець?

ГЕРАСИМ

Проси і введи до світлиці. (Слуга виходить.)

ТРЕТЯ ЯВА.

(Входить молодий міщанин Іван Кунцевич.)

ІВАН

— Поклін вашому домові, пане ректоре! Поклін вам, ясна пані! Привітання тобі, Максиме!

МАКСИМ

— Це ти, Іване, добрий товаришу з віленської єзуїтської школи? Мамо, тату, це Іван Кунцевич! (Цілюються.)

ГЕРАСИМ і АННА

— Вітайте, гостю, в нашій хаті!

МАКСИМ

— Що з тобою діється? Я й слід твій загубив.

ІВАН

— Я купець. Батькові допомагаю.

МАКСИМ

— І вдоволений з того?

ІВАН

— Ні, брате!

МАКСИМ

— Що ж тебе загнало між нас?

ІВАН

— Я в дорозі за крамом. Хотів тебе побачити. Коли ж ще мені доповіли люди, що їдешу Німеччину та що супроводити тебе будуть їздці князя Соломирецького, я рішився відбувати дальшу дорогу з тобою. Буде безпечніше й відрадніше.

МАКСИМ

— Радію дуже. Поїдемо разом, а покищо, розгостись.

ГЕРАСИМ

— Сказали ви, пане Іване, що невдоволені з купецтва. А чим хочете стати?

ІВАН

— Хочу бути ченцем і священником.

ГЕРАСИМ

— Щастя вам, Боже! Розумних людей нам усюди треба! А їх так мало!.. Наша Церква така бідна, що потребує помочі. Вітайте, гостю, в нашому домі! (Стискає йому руку.)

ІВАН

— Велике моє щастя, що можу вітати в домі ректора Острозької Академії та побачити його хоч раз у житті. Поклін вам, пане ректоре! Поклін вам, достойна пані! (Звертається до Максима:) А чому не їдеш до Падуї, чи Риму? Скільки там уже людей не бувало!

АННА

— Наш Максим їде як учитель і дорадник молодого Соломирецького — то не по його волі оця дорога.

ІВАН

— Боюсь, Максиме, що привезеш із собою багато євангелицьких думок, а вони щастя православної Церкві не принесуть.

МАКСИМ

— В боротьбі кожний союзник добрий. А я везу з собою на половину готову працю, що від неї затремтять панове римляни. Я перешлю її з Німеччини й заки вернусь, видрукує її віленське братство. Буде це великий і величний плач Східньої Церкви над синами, що її покинули.

АННА

— В трійку з чоловіком і Максимом читали ми поодинокі частини і серце наше плакало. Ми вірили, що народ з'єднається в одне в нашій Церкві, стане непереможним муром проти всяких ворожих заходів та що для нашої України блисне ясне сонце!..

ІВАН

— Щасливі ви, ясна пані, у своїй вірі! Щасливий ти, Максиме, що маєш таких приятелів і дорадників у свого слітлому батькові й громадянці-матері. Вдвоє щасливий!

ЧЕТВЕРТА ЯВА.

СЛУГА

(являється в дверях:) Гості над'їзять! (Герасим і Анна зближаються до входових дверей. Максим та Іван гуторять між собою, побравшись за руки. Входять гості.)

ПЕРШІ ГОСТІ (в шляхотському вбранні)

— Ми послали від князя Януша Острозького.

ГЕРАСИМ і АННА

— Вітайте, дорогі гості!

ДРУГІ ГОСТІ (міщани)

— А ми від віленського братства.

ГЕРАСИМ

— Привітання для славних борців за віру! (Подають собі руки.)

ТРЕТІ ГОСТІ (козацтво при шаблях)

КОЗАК НЕ-ПИТАЙ

— А нас козацтво прислало, щоб попрощати вашого сина в далеку дорогу.

ГЕРАСИМ

— Вітайте, славні молодці! Чи бачиш, Максиме, яких гостей маєш?

МАКСИМ

(зближається, подає всім руку:) — Завіщо стільки пошани для мене?

ЧЕТВЕРТІ ГОСТІ (спудеї Острозької Академії. Один із них каже:) І ми прийшли попрощати славного колишнього учня Острозької Академії...

П'ЯТІ ГОСТІ (ченці)

— А ми від острозького монастиря.

МАКСИМ

— Я дуже радий (подає руку). Просимо ближче!...
(Входить ще шляхта у більшому числі. Всі вітаються. Остання входить Алісія.)

АЛІСІЯ

— Вибачте, пане ректоре! Вибачте, достойні пані, вибач, Максиме, що опізнилась. Ждала на брата, але він, як звичайно, на ловах і я мусіла їхати сама. (Вітається.)

ГЕРАСИМ

— Це наша доня, це суджена Максима! Алісія Гулевич, дочка Іллі й Раїни, нащадок славного і заслуженого роду. (Загальне порушення. Гості зближаються до Алісії та вітаються.)

АЛІСІЯ

— Я ваша усіми думками. Я козачка Алісія!

КОЗАК НЕ-ПИТАЙ

— Їй Богу, славна дівчина!
(Настає святочна тишина.)

ПОСОЛ (від князя Острозького)

— Покійний князь Константин Острозький високо цінував твій талант, пане Максиме. Нераз читав твої молодечі писання, хвалив тебе, і перед смертю доручив цей великий ревнитель православ'я своєму синові Янушеві, щоб він передав тобі двісті червоних дукатів. Це признание за твою працю! Прийми, пане Максиме, цей дар та згадуй великого князя, приятеля твого батька і твого покровителя. Згадуй у своїх писаннях і молитвах. (Передає мошонку з червінцями. Максим приймає дар і стискає послові руку.)

ПОСОЛ (від віленського братства)

— Пане ректоре! Ми пам'ятаємо, як ви будили наше сумління, як кликали до нас:

»Повстанте, почувтеся і поднесіте очі душ ваших' а обачте с пильністю, як спротивник ваш діявол не спит не только, як лев рикаючи, іщеть кого пожерти, але явне самі в пащенки єму розними способами многіе впадают... О чем Церков святая, яко мати ваша — тепер вмісто надії, радости і потіхи жалостно нарікаєть і многослезно плачет«...

І збудилося наше сумління, а віленське братство стануло заборолом у боротьбі за права Церкви. Подяка вам за те, пане ректоре! І не менша за те, що дали нам сина, Максима, вірного оборонця її прав.

Братчику Максиме! Приносимо тобі, одному із наймолодших поміж нами, грамоту. Будь нашим членом, оборонцем і ревнителем православ'я! Стань нам провідником, борони нашу землю і Церкву твоїм пером! (Подає грамоту.) Нехай за твоїм «Антіграфек», що вийшло сумптом братства, підуть інші твої писання на славу Богу і нашій землі!...

МАКСИМ

— Спасибіг, спасибіг!

КОЗАК НЕ-ПИТАЙ

— Ми не вміємо так складно промовляти, як братчик, бо цього куншту ми не вчились. Наше ремесло — боротьба, а наша дружина — шабля! Коли її треба буде, то десятки тисяч стануть на послугу українській землі! Ідь щасливо, Максиме! А твою козачку залиши між нами. Якби їй сталась кривда, то за неї кожному голову з плечей здіймемо! (Максим дякує і стискає руку.)

СПУДЕЙ

В дорогу далекою тебе отправляєм
І пісьнь прашальную тобі воспіваєм,
Ідь, славний Максиме, щасливе в дорогу,
Которуюсь офірувал єдиному Богу!
Жий же Церкві, Отчизні, домови статечне,

І вертай до краю помеж нас безпечне!
Такіе нехай у тебе містце міваюць,
Которіе не раді на все зезволяюць,
А которим мільша роскош, ніж цнота,
Пред такіми кажи замякаць ворта!
(Максим цілуе Спудея і подае руку.)

ЧЕРНЕЦЬ

— Максиме, брате, подвижнику Церкви! Від манастирської братії привітання! Глаголю твоїми словеси:

— «Глас в Рамі слышан бисть, плач, риданіе і вопль мног. Рахиль, Рахиль Восточная Церков, плачеться чад своїх і не хочеться утішити, яко не суть. Разсипана, разсипана радость сердца єя, погашена пісьнь єя, злуплена корона з головы єя»...

«Якого єсмо преслідованя, якого уруганя, якого поличкованя, якого замешаня і затрясненя ми не дозволили!»

Брате Максиме! Отри сльози матері твоєї Рахилі, Восточной Церкви! Корону їй на главу поклади, пісьнь їй погашену воскреси, радость їй приверни, бо «глас в Рамі слышан бисть, плач, риданіе і вопль мног!»

МАКСИМ

— Братя кохані мої! За малий труд багато пошани! Що ж скажу вам? Поклін пам'яті князя Константина Острозького, великого ревнителя православ'я, що недавно закінчив життя. Поклін пам'яті його сина Александра, що на нього ми такі надії покладали. Подяка князеві Янушеві, що сповнив батьків заповіт і дар великий на дорогу мені переслав.

На вагу золота кладу, віленські братчики, ваше привітання, а грамота ваша злучить мене ще сильніше з вами. Моє перо ще слабе, та воно скріпиться, зміцніє на славу моєї України й Церкви!

Поклін козацтву, що шаблями стає в обороні наших народніх і церковних прав!

Вітаю вас, спудеї Острозької Академії, та бажаю, щоб росли в науці на славу свого народу!

А цей плач Рахилі, моєї матері Церкви, я відчуваю цілим серцем, бо виріс у домі мого батька і неньки, а вони викресували в моїй душі гарячу любов для Церкви і народу. З тремтінням серця вслухувався я в слова Євангелиста Матея:

»Глас в Рамі слишан бисть, плач і риданіє і вопль мног!«

Усім вам поклін, пошана і глибока подяка!

(Максима обступають, стискають за руки, вітають окликами: слава!)

ГЕРАСИМ

— Дорогі гості! Просимо в гостину! Небавом настане час розлуки!

АННА

— Просимо до столу! (Герасим і Анна відчиняють двері по середині світлиці. Виходять усі, залишаються Максим і Алісія. Музика грає Палестріна „Світські мадригали“ продовж усієї дальшої яви.)

П'ЯТА ЯВА.

МАКСИМ (до Алісії)

— Дитино моя золота! Панночко моя кохана! Зірненько моя ясна! Щастє моє велике! (Обіймає її та цілує.) Я такий безмежно радий, що Бог зіслав мені таку красну дівчину і що з нею поділю своє життя і працю. Яка велика шкода, що я не мистець-живописець! Чому я не Леонардо да Вінчі? Твої сиві оченята, такі добрі та сердешні, я змалював би, а твій усміх, краший, як у Монни Лізи, я зачарував би кистю на картині...

АЛІСІЯ (горнеться до нього)

— Любиш мене і тому так говориш! А якби я була різьбарем, я вирізьбила б твою головку і вінець на ній поклала. Скільки похвал ти сьогодні почув, а в мене так серденько билося, так росло з гордоців і радощів, що

така талановита людина буде моєю дружиною і опікуном, братом і батьком, паном нашого дому.

МАКСИМ

— Без краю радість моя! Я досі тільки учився, працював і про дівчину не думав. Ти моя перша й остання любов. Збережу для тебе, моя дитино, на далекій чужині мої сердешні почування і вірність. Коли буду працювати, твої очі сиві будуть ходити по мені, як по ниві, ясним сонцем, в дні щасливі, будуть гоїти мою тугу, і твій усміх, моя Монно Лізо, буде блукати по моїй скроні й повіках та додасть мені сили до праці...

АЛІСІЯ

— Розлука все важка! Чи знаєш, Максиме, я чогось тривожусь. Мені так сумно на душі. Я така сама, одинока...

МАКСИМ

Мої батьки візьмуть тебе до своєї хати. Вони тобі такі раді!..

АЛІСІЯ

— Це неможливе! Брат все поза домом і треба, щоб хтось був у замку. А що твої батьки мене сердешно люблять, — про це я знаю.

МАКСИМ

— Ні мені, ні тобі кривда не станеться. Ти чула, скільки оборонців будеш мати в козацтві?

АЛІСІЯ

— Чула! Та тепер тривожний час. Нині-завтра піде козацтво в похід проти турків, чи татарів, чи на Москву, а ми залишимося самі з невеличкою охороною.

МАКСИМ

— Хочеш, Алісіє, щоб я залишився?

АЛІСІЯ

— Ні, Максиме! Ти поїдеш. Для дівчини козакові не

можна кидати зброю і відхилитись від бою... Ідь, козаче! Буде те, що Бог хоче. Буду на тебе ждати. Рік, чи півтора мине як сон. Станеш князеві Соломирецькому за провідника і брата, покінчиш свій лямент Східньої Церкви і тоді повінчаємось. За тобою, Каю, піде всюди твоя вірна Кая! (Обіймаються і цілються.)

МАКСИМ

— В такій любові, в такому палкому поцілунку не жаль було б навіть сконати! (Цілує її сердешно.)

ШОСТА ЯВА.

(У дверях являється князь Януш Заславський.)

КНЯЗЬ ЯНУШ

— Вибачте, що перешкоджую такій чудовій ідилії! (Сміється.)

МАКСИМ

— Чого йдеш, князю, у православну хату? Ми не вміємо кривити душею, як ти! З Україною й її Церквою ти порвав зв'язки. Чого хочеш від нас?

КНЯЗЬ ЯНУШ

— Приходжу, як приятель, а не як ворог. А хіба шляхтич пошанує шляхтича у своїй хаті... Я теж прийшов, щоб тебе, Максиме, попрощати. Коні мої стоять готові, а я до твоїх послуг...

МАКСИМ

— Чи щиро говориш?

КНЯЗЬ ЯНУШ

— Щиро!

МАКСИМ

— Коли так, то вітай в домі мого батька! Алісію знаєш! Це моя суджена!

КНЯЗЬ ЯНУШ

— Суджена? (Збентежений цілує її руку, мовчить хвилину.) Радію дуже!

СЬОМА ЯВА.

(Із другої світлиці виходять Герасим і Анна Смотрицькі, за ними всі інші гості.)

ГЕРАСИМ

(здивований:) — Князь Януш між нами? Ворог, чи приятель?

КНЯЗЬ ЯНУШ

— Приятель! Приїхав попрощати Максима в далеку дорогу, у широкий світ.

КОЗАК НЕ-ПИТАЙ

(до Януша:) — Вважай, князю, щоб ми не зішлися з собою! Пам'ятай, що якби волос із голови зпав Смотрицьким, то з рук моїх не втечеш! Повішу шляхтича, як собаку. Чимало вже наїздив на православну шляхту маєш на своєму сумлінні...

ЯНУШ

— Шляхтич тільки з шляхтичем розмовляти може!

КОЗАК НЕ-ПИТАЙ

— Коли ти наїздиш на безборонних для сваволі, ми нашою шаблею і кров'ю боронимо рідної землі й Церкви. Хто з нас шляхотніший? Автім, я теж шляхтич! (виймає грамоту). Шляхтич по крові, шляхтич по шаблі!

ГЕРАСИМ

— Лишіть, панове, суперечку! Зближається хвилина розлуки. Нехай вона нас усіх примирить із собою. Максиме, сину наш коханий! Обов'язок тебе кличе! Їдь і вертайся щасливо! Благословення моє буде вітати над тобою на кожному кроці. Україна потребує не тільки сильних рук, але й великих умів! Учися, щоб міг стати в пригоді рідному краю! (Благословить і отирає сльози.)

АННА

— І я, матір твою, благословлю тебе. (Благословить.) Моє серце все буде бити для тебе. І твоїй Алісії стану за матір. (Цілує його.)

ВОСЬМА ЯВА.

(Вводять старенького сліпого дідуся Степана в козацьких шараварах, у білій сорочці.)

ДІДУСЬ СТЕПАН

— Достойний пане господарю, і ви, ясна пані, не погнівайтеся на мене, що я теж прийшов попросити мого паниченька-сокола! — Максиме, козаче мій! Тобі я розповідав казки, тебе я вчив верхом їздити, тебе я полюбив, як свою дитину. (Максим зближається до нього, дідусь Степан підіймає голову й немовби здивований кличе:) Боже! Я бачу! Дві Зорі!.. Одну над головою Максима, а другу он там, над скронею цього молодого чоловіка (показує на Кунцевича). Твоя, Максиме, зоря ясна, та смутком мережана, а твоя, молодче, червоною кров'ю забарена... Будеш, Максиме, славний!... Ні! більш нічого сказати не вмію, бо в очах моїх світло загасло... Не бачу більше нічого... Будь здоров, Максиме!

МАКСИМ

(цілує дідуся Степана в чоло:) Бувай здоров, добрий приятелю.

ДЕВ'ЯТА ЯВА.

(Входить слуга.)

СЛУГА

— Вози та коні готові! (Виходить.) (Максим цілується з батьком і матір'ю, обіймає Алісію й сердешно цілує, подає руку гостям. Орхестра грає знову.)

КОЗАК НЕ-ПИТАЙ

— А ми, козаки, проведемо Максима аж до князя Соломирецького.

ШЛЯХТИЧ

— А ми, шляхта, теж сядемо на коні. Слава господарям! Слава Максимові! Сідлати коні!

(Усі прощаються. Виходять Герасим і Анна, за ними Максим з Алісією і всі гості... На сцені немає хвилину нікого. Орхестра перестає грати.)

ДЕСЯТА ЯВА.

(Входять Герасим, Анна й Алісія.)

ГЕРАСИМ

— Поїхали! Навіть князь Заславський супроводить його на коні!

АННА

— Чув ти, Герасиме, що приповідав Степан?

ГЕРАСИМ

— Чув! Над головою Максима зоря ясна; він буде славний!...

АЛІСІЯ

— Батеньку коханий! Степан сказав: »Твоя, Максиме, зоря ясна, та смутком мережана«... Не хочеш, тату, чути про смуток?... Хіба ж я йому смутку не принесу...

ГЕРАСИМ

— Доню моя! І всі ми славні і всі ми сумні! Смуток вітає заєдно на наших чолах. Ми боремось, та інші легкодушно покидають свою народність і віру! Нас, борців, ненавидять! Чи думаєш, що ненависть не мережає смутку на наших скронях? Не одиниці, а вже сотки з-поміж нашої шляхти для нас пропали! Замість церков ростуть костели, замість монастирів св. Василя фундує наша шляхта монаші оселі для латинників... Замість наших шкіл та академій виростають єзуїтські школи... Сильніші вони від нас і треба багато сили, праці, волі, щоб устоятись. Ломляться дуби, вихор їх ломить!..

АЛІСІЯ

— Але наш Максим не зломиться! Він такий сильний! А як він гарно пише! Скільки там вогню і серця! А як чудово він промовляє! Скільки жару в його словах!..

АННА

— Це правда! Боятись його римляни і ненавидять. Коли латинники хотіли відібрати острозький монастир, він скочив на коня, голосом ясным, як дзвін, про-

мовив до молоді й козацтва так гарно й величньо, що вмиль сотки їздців полинули за ним і монастир відбили!

АЛІСІЯ

— І це буде мій дорогий чоловік! А я моїми очима, моїм усміхом буду з його чола смуток зганяти й рани гоїти! Чи так, матінко? (горнеться до неї). Ти також любила! Ти своєю чоловікові помічницею була, радощі й смуток з ними ділила, його роботу улєкшувала і сина виховала такого красною, як зоря, такого розумного, як мудрець, такого гарного письменника й промовця, що своїми писаннями огонь креше, до сумління промовляє, а мене своїм поглядом і словом ясним, чистим, сердешним чарує....

АННА

— Радію всім серцем, що ви так обоє полюбилися. Будь мому синові в житті ясною зорею, його щастям, його долею! Усміхом веселим чаруй його душу, щоб був заєдно готовий до великого діла! (Обіймає.)

АЛІСІЯ

— Як гарно говорить до мене мати Максима, мати громадянка!....

(Герасим увесь час стояв і з розкішшю прислухувався розмові. Нараз чути за сценою крик і гамір. Герасим бере за рукоять шаблі. Вбігає слуга.)

ОДИНАДЦЯТА ЯВА.

СЛУГА

— Пане! Наїзд! Князь Заславський із своїми їздцями вже на замковому подвір'ї! Службу в'яжуть! Я ледви утік! (Відходить.)

ГЕРАСИМ

— Що це значить?

АЛІСІЯ

— Батеньку, матінко! це по мене. Не дайте мене!
(Горнеться до Анни.)

ДВНАДЦЯТА ЯВА.

(Князь Януш вбігає до світлиці.)

КНЯЗЬ ЯНУШ

— Я приїхав по Алісію!

ГЕРАСИМ

— Не забувай, князю, що ти в моєму домі та що Алісія під моєю охороною!

КНЯЗЬ ЯНУШ

— Вона піде зо мною! Брат згодився, що Алісія стане моєю дружиною!

АЛІСІЯ

— Боже мій! Максиме! Яка я нещаслива!

ГЕРАСИМ

— Князю! Добровільно я Алісії не дам! Вона суджена мого сина! Ставай, вийми шаблю! Я готов до бою з тобою! (Виймає шаблю, Януш також.)

АЛІСІЯ

— Батеньку! За що стільки зневаги? За що така жертва?

ГЕРАСИМ

— Ставай, князю! Шабля в мене добра, рука в мене вправна! Ставай, князю! Це, що ти робиш, негонорове!...

КНЯЗЬ ЯНУШ

— Але здорове! (сміється.)

ГЕРАСИМ

(опускає в діл шаблю:) — Шляхтич може боротись тільки з шляхтичем, але ніколи з пройдисвітом! (Вкладає шаблю до піхви.) Маєш, князю, свою шаблю. Зітни мені голову! Маєш пістолі. Стріляй до мене! Не буду боронитись! А коли в тебе крихітка шляхотського гонору — кинь мою чесну хату! Геть, князю, з мого дому!...

КНЯЗЬ ЯНУШ

— Ха, ха, ха, ха!

ТРИНАДЦЯТА ЯВА.

(Входить брат Алісії Ремігій.)

РЕМІГІЙ

— Алісіє! Я приїхав по тебе!

АЛІСІЯ

— І князь-наїзник з тобою?

РЕМІГІЙ

— Не ображай мого приятеля! Ти його суджена. Я згодився на твоє подружжя з князем!

АЛІСІЯ

— А мене не питаєш? Братіку, голубоньку мій сизий! Не губи мене! Коли Максим просив тебе, як брата й голову дому, щоб ти згодився на моє з ним подружжя, ти дав йому руку на згоду! І я була така щаслива, бо вибрала найкращого з-поміж найкращих, найздібнішого з-поміж найздібніших, борця-лицаря за свій народ, що пером і словом хоче вести його до кращого! Братіку! Не зневажай моєї молодости і любові! Зазулею буду тобі біля твого віконця кувати, щоб ти був щасливий! Жайворонком буду літати над твоєю головою і пісню тобі співати! Братіку! Я, горда шляхтянка Гулевич, прохаю тебе, не рани мого серця, не зневажай Максима і його батьків, таких достойних, таких люблених і шанованих не тільки на волинській землі, але й по цілій Україні! (Кидається йому на груди.)

РЕМІГІЙ

— Шкода говорити! Вдягайся! За бунтаря не підеш!

АЛІСІЯ

— За бунтаря? Він орел сизий, а не бунтар!

ГЕРАСИМ

— Максим такий самий бунтар, як його батько! Пером хочемо служити рідній землі! За моє бунтарство дарував мені князь Острозький два села. Видно, що й князь Константин був теж бунтар! Він оснував типографію, Академію, видав Острозьку Біблію, церкви будував і монастирі для свого, а не для чужого народу... А у вас що в голові? Коні та лови! Хочете насильно відібрати мому синові суджену? Маєте силу, то не зжахнетеся перед нічим! І я не погрожую, але за ту зневагу ви обидва гірко заплатите! Не буду я розраховуватися з вами, ані мій син! Бог нас розсудить! А бережіться людей, бо і в них є сумління, і вони обстануть за нами!

КНЯЗЬ ЯНУШ

— Хто? Козацтво? Я тих паливодів щодня по одному вішаю...

ГЕРАСИМ

— Не зневажай, князю, війська, бо воно **наше**, бо воно шаблями скородить турецькі і татарські ребра, бо воно життя кладе за свою землю, а його буйні голови вимостили дороги по всій українській землі.... Ти, князю, як кажеж, вішаєш їх щодня по одному! А прийде час, що вони тебе можуть повісити! Бережися, князю Заславський! Бережися, Ремігію Гулевичу!

РЕМІГІЙ

— Пусті погрози! Алісіє, зодягайся!

АЛІСІЯ

— Мамо, тату, ви мої рідні! (Припадає до Герасима й Анни.) Прощавайте! Передайте поцілунок Максимові! Скажіть, що я, козачка Алісія, люблю його так сердешно, як він на це заслужив своїм коханням до мене і працею для України! Але що ж? Не піду добровільно, то служба мене силою візьме..!

АННА

(обіймає Алісію:) — Не пушу тебе, доню, від себе!
Що ж я скажу Максимові?

АЛІСІЯ

— Що скажеш, мамо? Скажи йому, що козачка
Алісія ніколи його не забуде! А скажи ще й те, що йду
не по власній волі. (З розпукою кличе:)

— Ой татар, брат татар, продав сестру за таляр!

(Німа сцена. Герасим і Анна горнуть Алісію до себе. За-
славський і Ремігій глядять тупо в долівку. Завіса спадає.)

КІНЕЦЬ ПЕРШОЇ ДІЇ.

ДРУГА ДІЯ.

Розбиті мрії.

ПЕРША ЯВА.

(Світлиця, як у першій дії. Герасим і Анна сидять біля стола задумані.)

ГЕРАСИМ

— Ось небавом повернеться наш Максим. Що скажемо йому, коли запитатиметься про Алісію? Посивіли ми, змінились. Над нашими головами перейшла люта буря і розбила нас старих, та ще більше боюсь, щоб вона не розторощила його молодого...

АННА

— Важко мені, Герасиме, Такі щасливі були ми! Бог дав нам сина. Доглядали ми його обоє, як ока в голові. І виріс він нам, як бистрий сокіл! Такий талант Бог влив у його душу, що соколом почав підніматись до неба. Письменник виріс із нього такий буйний, як степовий вітер, такий могутній, як грім! І полюбили його люди і з пошаною гляділи на нього, а вороги дошукувались його імени по книжках, бо ненавиділи його за ту велику любов до України, до її минулого і до Церкви.

ГЕРАСИМ

— Правду кажеш, Анно. Не було більшого щастя для мене, як коли я глядів на його працю, таку вперту, таку завзяту! Не боявся перепон, ломив їх, не жахався переслідувань, що йому загрожували. Як могутній орел линув під облаки і глядів сонцю в очі, ставив свої сили

до дальшої праці... Ось нині, завтра вийде його нова книжка, писана болем, мережана смутком, а все таки крізь них продирається віра у краще, надія на кінцеву перемогу. Це його Лямент Східньої Церкви над синами, що її покинули...

АННА

— І в його трудящому, молодечому житті станула в дорозі Алісія, красна обличчям і душею, дівчина шляхотського роду. І полюбив він її цілою душею, всім серцем, вона ж відплачувалась йому такою ж самою любов'ю, ясною, як сонце. І розуміла вона його працю і гляділа на нього з подивом, а я вірила, що буде йому помічницею, що своїм веселим поглядом, своїм ясним усміхом зжене нераз журбу з його чола. Бог судив інакше і закривавив наше серце. Воля Його свята!

ГЕРАСИМ

— Чудо не дівчина! І через те мені важко. Така гідна, така красна думкою й душею. Та рідний брат стоптав ту квітку, знівечив її. Насильством, тюрмою, катуванням примусив її вийти, по неволі, за нелюба. Бідна дитина!

АННА

— Як сердешно її Максим любив! Ось його листи з Німеччини, що до нас присилав для неї. А вона їх навіть не читала, не знала, скільки туги вклав він у свої писання, скільки почувань любови передавав їй із далекої чужини, скільки надій покладав на неї! (Читає:)

— Суворий був я для себе, Алісіє, бо суворе було наше народне життя. Я хотів прислужитись моїй землі пером, як служив мій батько. Я оминав забави, читав, працював над собою, кидав свої твори поміж наше громадянство і в них кликав його до опам'ятання. І на життєвій дорозі виросла моя велика любов. Це ти, Алісіє! З думкою про тебе, моя ясна зоре, викінчував я свій Лямент, бо ти огріла його своїм серцем. Цілою душею

радію, що небавом звінчаємось і будеш мені моїм ясним світом. Будемо жити одними думками й надіями, а наш дім буде такий ясний, як у моїх батьків.

Бідний він, нещаслива Алісія, горе нам на старості літ!

ГЕРАСИМ

— Болить у мене серце! Що скажемо Максимові, як він вернеться домів? (Мовчанка.)

ДРУГА ЯВА.

(Входить слуга.)

СЛУГА

— Приїхали братчики з Вільни.

ГЕРАСИМ

— Просити! (Слуга відходить. Входять три братчики. Герасим подає їм руку, вони цілують руку Анни.)

ГЕРАСИМ

— Вітайте, давно знайомі, дорогі гості! Які новини приносите? Ласки просимо, сідайте! (Всі сідають.)

ПЕРШИЙ БРАТЧИК

— Серед важких часів деякі новини добрі.

ДРУГИЙ БРАТЧИК

— Чи не найкраща новина — це книжка вашого сина Максима: Лямент Східньої Церкви. Видали ми її з великим трудом!

ТРЕТІЙ БРАТЧИК

— Провідали про її складання латинники, але не довідались нічого. Щойно, як книжка вийшла й почала ходити по руках, заметушились!...

ПЕРШИЙ БРАТЧИК

— Та ми сподівались напасти. Тисячку книжок ми зберегли в безпечному місці і продаємо їх між певних людей. Десяток книжок принесли ми для Максима. Та

золотом за золото ми заплатити не в силі. (Передає одну книжку Герасимові.)

ДРУГИЙ БРАТЧИК

— Свята вона для нас!

ТРЕТІЙ БРАТЧИК

— Не жаль нашого сумпту, не жаль наших терпінь, коли маємо таку золоту книгу. З Москви присилали за нею, бо ще заки вийшла, слава про неї між православними поширилася...

ГЕРАСИМ

— Між Польщею і Москвою саме тепер війна. Чи з цього приводу не буде для Максима клопоту? Готові вважати його за зрадника...

ПЕРШИЙ БРАТЧИК

— Вашому Максимові волос із голови не спде. На книжці немає його імені. Творець книжки: Теофіл Ортолог. Правда, що між нами немає людини, що не знала б, хто її писав, та серед злиднів ми навчились мовчати. Самі латинники не вірять, щоб Максим Лямент написав, бо знають про те, що він виїхав до Німеччини.

АННА

— Це гарно! До того нещастя, що він переживає тиме, нехай не прилучується нове...

ГЕРАСИМ

(бере книжку в руки і читає:)

— »Горе мені нужденній, горе нещасній! Ах! з усіх сторін з достатків обдертій, горе мені на світську ганьбу мого тіла з одежі обнаженій, горе мені невиносними тягарами обтяженій! Руки в оковах, ярмо на шиї, пута на ногах, ланцюг на бедрах, меч над головою обосічний, вода під ногами глибока, огонь по боках невгашений, з усіх усюдів нарікання, з усіх усюдів страх, з усіх усюдів переслідування. Горе по містах і по селах, горе по полях і дубровах, горе по горах і пропастях землі...

Колись королева я була, по цілому світі люблена, а тепер від усіх погорджена... Діти породила я і виховала, а вони виріклися мене і стали для мене посміховищем... Нещасна я мати, що ж такого вчинила, що важке переслідування від власних синів терплю?» (Задумується.)

АННА

(бере книжку і читає:)

— «А де тепер неоцінений той камінчик, що я його поміж іншими перлами, як сонце між зорями в короні голови моєї носила, дім князів Острозьких, що блиском світлоти своєї старинної віри перед іншими світив? Де також інші неоцінені камінчики тієї ж корони, чесні доми наших українських князів, безцінні сафіри і діаманти: князі Слуцькі, Заславські, Збаразькі, Вишневецькі, Гулевичі...» (Задумується.)

ГЕРАСИМ

— Ми плачемо, коли читаємо, а як плакала душа Максима, коли він ці рядки на папір клав? Немовби оплакував свою власну долю!.. (По хвилині:) Не забудуть йому римляни ні віршів проти їх столиці, ні глибокої віри, що все ж таки не вони, а ми будемо переможцями!

ПЕРШИЙ БРАТЧИК

— За Максимову книжку підняли латинники проти віленського братства нагінку. Віленський магістрат перевів у братстві трус та забрав 36 книжок Ляменту, що ми їх нарочно лишили. Неласка короля спала на нас!

ДРУГИЙ БРАТЧИК

— Говорять латинники, що ніхто з польських єретиків не нападав на римський апостольський престіл із такою жовчю, як Ортолог. Тут, як кажуть вони, що слово — то рана, а що думка — то отруя, тим зрадливіша, що Ортолог заправив її прекрасним складом, як солодкою приманою...

ТРЕТІЙ БРАТЧИК

— А зате наші православні читають її із захоплен-

ням, не випускають із рук та велять вкладати собі по смерті в домовину, немов святу Євангелію...

ПЕРШИЙ БРАТЧИК:

— А наше духовенство веліло вам, пане ректоре, переказати, що Лямент в описі правд Божих дорівнює творам Золотоуста і що воно готове пролити свою кров і покласти душу...

ДРУГИЙ БРАТЧИК

— Творця Ляменту зове наше громадянство »отцем православія, ангелом божим«!

ТРЕТІЙ БРАТЧИК

— А навіть євангелики признають за ним великі заслуги для збереження віри.

ГЕРАСИМ

— Була б радість подвійна, якби не те важке горе, що впало на його голову...

АННА

— Що в нашу хату вдарило ненадійно, як грим з ясного неба!..

ПЕРШИЙ БРАТЧИК

— Чули ми про те. Така сваволя! Немає у наших перевертнів нічого святого!..

ДРУГИЙ БРАТЧИК

— Але ж покарано брата дівчини і князя Заславського дуже важко.

ТРЕТІЙ БРАТЧИК

— Жорстоко покарано!

ГЕРАСИМ:

— Хто знає, чи не згинули б оба з рук козацтва, якби не вибігла із замку Алісія і не вимолила для них пощади.

АННА

— Свята з неї жінка! Була чиста, як ангел і такою залишилась... (Мовчанка.)

ПЕРШИЙ БРАТЧИК

— Коли ж вернеться Максим?

ГЕРАСИМ

— Сподіємось його нині, або завтра. Коні князя Соломирецького вже від тижня чекають на границі. Одні їздці повезуть мододого князя Соломирецького під Менськ, других сотня буде супроводити Максима до Острога.

ДРУГИЙ БРАТЧИК

— Дозвольте, пане ректоре, що й ми його привітаємо з далекої дороги!

ГЕРАСИМ

— Цілим серцем раді вам. Може ваше слово врятує нашого нещасного Максима.

ТРЕТЯ ЯВА.

(Входить Козак Не-Питай.)

КОЗАК НЕ-ПИТАЙ

— Поклін, пане ректоре, поклін, ясна пані! Здорові були, братчики! Вирядив я теж сотню своїх козаків назустріч Максимові, щоб було йому відрадніше їхати. Народ товпиться. Всі виглядають вашого сина. А як на церкві вдарить дзвін — це буде знак — що він доїздить до Острога. Наші ченці не можуть забути, як він оборонив їх оселю... а бачили теж його Лямент...

АННА

— Які вдячні добрі люди!

ГЕРАСИМ

— Не знає бідний, які новини його ждуть! Горі нам нещасливим!

(За сценою чути гомін дзвону — усі встають і хрестяться.)

АННА

— Максим вернувся, мій син дорогий, моє щастя!

ГЕРАСИМ

— І гордість наша! (Чути привітальні оклики, тупіт коней.
Дзвін щораз голосніше дзвонить.)

ЧЕТВЕРТА ЯВА.

(Вбігає слуга.)

СЛУГА

— Ігумен і братія вітають у ризах пана Максима. А він поцілував хрест і потім ігумена в руку... Востаннє так князя Острозького зустрічали... Вже близько нас! Біжу привітати свого доброго панича! (Вибігає.)

(За сценою чути гамір, тупіт коней, оклики. Крізь двері з правої сторони вбігає Максим у козацькому одязі, усміхнений, веселий. Скидає шапку та прожогом кидається в обійми матері й батька.)

МАКСИМ

— Моя дорога матусю! Мій коханий батьку! Стужилися за мною? Поблідли, посивіли.

АННА

— Це з туги за тобою, сину!

МАКСИМ

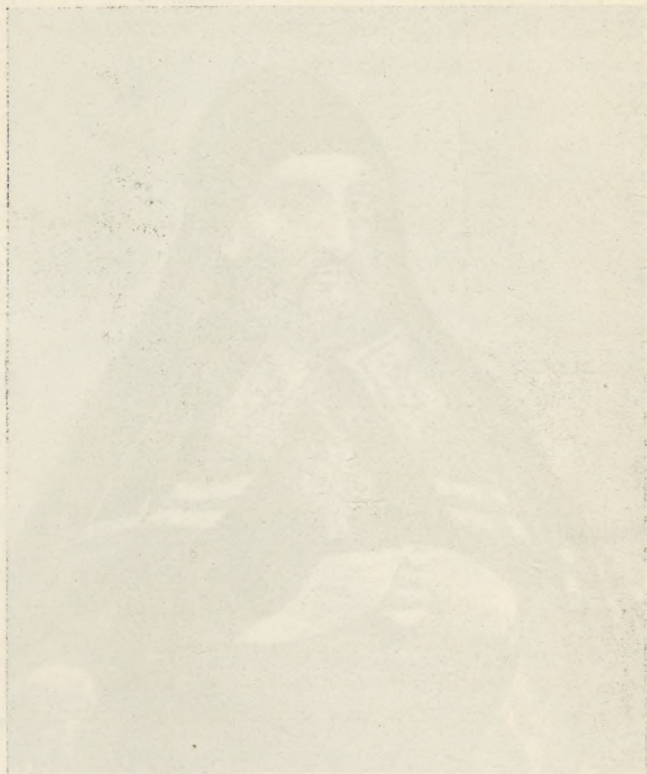
— Найбідніші в житті батько і мати. Все клопочуться дітьми... Але бачу гостей...

ГЕРАСИМ

— Це братчики з Вільни і приятель козак Не-Питай. Привезли тобі братчики твій Лямент та оповідають, яка слава пішла про нього...

МАКСИМ

(бере книжку в руки:) — Радію дуже! Важкі дні переживав я, складаючи цей плач мого народу й моєї Церкви!

The following is a list of the names of the persons who have been mentioned in the preceding pages, and who are now living.

MARCH

1800. (See page 100.) - The first of the month was a day of great interest to the people of the United States, as it was the day on which the first of the new year was celebrated.

ПЕРШИЙ БРАТЧИК

— Люди одні знають, другі догадуються, хто його писав та ангелом Божим тебе, братчику, кличуть! А в Менську, недалеко маєтності князя Соломирецького, згадують тебе, як ти, братчику Максиме, піддержував простий народ при вірі. Мешканці Менська покинули своїх, уніятських священників, оснували православне братство й вибудували нову Церкву!

МАКСИМ

— Спасибі за добру новину і за пам'ять!

ГЕРАСИМ

— Маємо теж недобрі вісті. Іван Кунцевич покинув православну Церкву, став уніятком і бореться завзято проти нас у Вільні. Кажуть, що небавом стане ченцем і архимандритом!..

МАКСИМ

— Цього я сподівався по ньому. Коли ми в єзуїтській колегії у Вільні сперечалися, він ждав заєдно спасення з Риму... Небезпечний з нього суперник. Святий життям, неуступчивий у своїх поглядах, у боротьбі завзятий....

Але скажіть мені, чого я бачу смуток на ваших обличчях, матусю і батеньку? Навіщо козак очі в долівку понизив?.. Що сталося? Чому між гістьми не має Алісії? (Мовчанка.) Ради Бога, ви щось переді мною затаюєте.... Де Алісія?.. Забула? Умерла? Не раніть мого серця! Скажіть, умерла?

ГЕРАСИМ

— Не забула про тебе, але вмерла для тебе...

МАКСИМ

— Вийшла за іншого?

ГЕРАСИМ

— Звінчано її по неволі з нелюбом, з Янушом Заславським... Таки тієї самої години, як ти виїхав, князь

Януш із своїми їздцями вдарив на наш дім, пов'язав службу і враз із її братом Ремігієм забрав Алісію із собою, як яку бранку...

АННА

— І як вона не просилась, щоб брат не ломив її долі, не топтав ногами.. не допомгло!

ГЕРАСИМ

— І йшла від нас Алісія, твоя козачка, така горда, така свята, така чиста й веліла тобі переказати, що не по волі йде та що тебе ніколи не забуде....

МАКСИМ

— Служба! На коні! (Звертається до козака Не-Питая:) Хіба й ти не відкажешся і підеш зо мною враз із твоєю сотнею... Що? Мовчиш? Батеньку, матусю! Сам піду й хоч би з пекла я її добуду!

ГЕРАСИМ

— Послухай до кінця! Не хотіла Алісія йти за нелюбю. Замкнув її брат у вежі замку, сторожу поставив, голодом морив, а коли це не допомгло, силою звінчав її з Янушом...

МАКСИМ

— А-а-а!

АННА

— Скільки вона перейшла, один Бог знає! Вона бідніша від тебе!

МАКСИМ

(до козака Не-Питая:) Брате, а ти прирік, що не даш мені заподіяти кривди...

ГЕРАСИМ

— Він вже покарав його і брата Алісії. Зловив і мало не повісив, а опісля дав обом шляхтичам по сотці нагаїв... Ремігій вже не жиє, а князь Януш ледви чи ви-

лижеться... Якби не Алісія, козацтво було б затовкло обох на смерть... Вона випросила.

АННА

— Не хотіла, щоб її свята любов для тебе, Максиме, обагрилась кров'ю... І лишилась Алісія із своїм смутком, з калікою-чоловіком та малим хлопчиком-сином... Нещасна вона, сину!

МАКСИМ

— Ось чого я, матінко, діждався... Розбиті мої мрії на щастя з Алісією!.. З далекої Німеччини я душею линув до неї. Не було дня, ані години, щоб я про неї не згадав. Пишучи Лямент, я все мав її на думці, мою козачку Алісію, таку горду, таку чудову з її хрустальною душею, з її сивими очима, з її розкішним усміхом.Писав я плач мого народу, а виплакав лямент для самого себе... З якими надіями вертався я домів!... Тепер щойно розумію, чого товпився народ, чому ченці в ризах вітали мене хрестом святим? Вони співчували з моїм горем! Тепер знаю, чому ти, матусю, й ти, батьку, так постарілись і посивіли? Сина оплакували... Ледви розпростер я крила, ледви зірвався до лету на службу своєму народові й Церкві, а вже крила підтяті! Померкло мое сонце!.. (Чути дзвін.) Ой дзвоніть, двони, та скликуйте гостей на Максимове весілля, на гучне весілля!

ГЕРАСИМ

— Не кривав нашого серця!

ПЕРШИЙ БРАТЧИК

— Жий для нас! Віленське братство пригорне тебе, як рідного брата. В Києві хочуть тебе бачити ректором школи.

ДРУГИЙ БРАТЧИК

А твого орлиного пера не ломи!

ТРЕТІЙ БРАТЧИК

— Ангелом Божим звати тебе будемо. Жий для нас! Гріх закопувати талант.

КОЗАК НЕ-ПИТАЙ

— Брате Максиме! Гордосте козацтва й наша надіє! Твій розум нам потрібний! Прийде час, він недалекий, що ми за тобою будемо шукати. А наші шаблі стануть біля тебе!

МАКСИМ

— Зайшло моє сонце! Скотилась зоря! І знову я самотній, як цей розбиток на морі. Чому мене хвиля не втопила? Чому те бідне серце має мучитись само і другим болю завдавати? Матусенько моя, який я нещасливий! (Горнеться до матері. Завіса спадає.)

КІНЕЦЬ ДРУГОЇ ДІЇ.

ТРЕТЯ ДІЯ.

Сон і ява.

(У братському монастирі в Києві. Чернеча келія. Дерев'яний тапчан, прикритий покривалом, без подушки. Побіч ліжка столик і дубове крісло. З лівого боку отворене вікно. При стіні стоять ще два крісла.)

ПЕРША ЯВА.

МЕЛЕТІЙ СМОТРИЦЬКИЙ

(з невеликою бородою, одягнений в рясу, стає біля вікна:)

— Хоч пізна осінь і сонце хилиться до заходу, на дворі так тепло, що й душа моя оживає. Давно такого дня у мене не було, від десяти років. Я рад би увесь світ пригорнути до себе. Хочуть мене висвятити на архиєпископа. А я лякаюсь, що моя душа хора, зломана. Спадало на мене одно нещастя за другим. Бідна мати не могла перенести мого горя. Батько мій, такий життєрадісний, пішов небавом за матір'ю. Одна кривда, мені заподіяна, вела за собою нові нещастя й нові рани. І лишився я сам. Де тільки мене кликали, я ставав до роботи, хотів заглушити свій біль і свою безмежну тугу. Роками я мучився, я терпів, вкінці постригся в черці, щоб найти спокій і рівновагу духа. А одначе щойно сьогодні вперше вітає радість у моїй душі. Що воно означає? Чи якусь радісну подію день принесе, чи нове горе?

(Чути стукіт до дверей.)

МЕЛЕТІЙ

— Гостеві радий! Прошу увійти!

ДРУГА ЯВА.

(Входить Алісія з 10-літнім сином.)

МЕЛЕТІЙ

— Княгиня Заславська в моїй келії!... Хто тебе сюди впустив? Сюди жінки не заходять...

АЛІСІЯ

— Заспокойся, Максиме! В Києві велика радість, бо патріярх Теофан приїхав. Народ товпиться по вулицях. Козацтва всюди багато! Манахів гостять по домах. Радість, бо вже висвячено митрополита Йова Борецького, а над ранком тебе висвятять. Ось я прийшла до твоєї келії, не з власного почину, але послужна волі громадянства... І маю до тебе три прохання.

МЕЛЕТІЙ

— Говори! Що ж я, бідний чернець, можу тобі приректи?

АЛІСІЯ

— Перше прохання: прости мому покійному чоловікові ту важку кривду, що він її тобі заподіяв!

МЕЛЕТІЙ

— Алісіє! Чи твій чоловік, вміраючи, просив у тебе прощення? Хіба ніхто не міг тобі вчинити такої кривди, як він!..

АЛІСІЯ

— Він каявся, просив прощення і я йому простила. Прости й ти, не тільки за себе, але й за твою матір і батька. Вони ж через нього, перед часом пішли в могилу. Прости йому!

МЕЛЕТІЙ

— Нехай йому Бог простить і за мене і за тебе і за моїх батьків, Герасима та Анну. Нехай йому Бог простить! (Хвилина мовчанки.) Але, Алісіє, є теж у мене прохання до тебе. Прости мені, коли я словом, чи дум-

кою тебе образив. Прости, коли я, по неволі, був причиною твого нещастя...

АЛІСІЯ

— Не маєш за що просити в мене прощення. Зберегла я про тебе святі спогади. Прости мені, коли козачка Алісія не мала гарту сили серед важких зневаг і не встоялась. Ніхто мене не навчив бути незломною. І зломала мене доля, а враз зо мною ломила тебе! Прости мені!

МЕЛЕТІЙ

— Ні за що мені тебе прощати! Я знаю, ти, як ангел чиста і душа в тебе ясна, як хрусталь! Такою була ти, такою згадував я тебе у моїх молитвах, коли просив Всевишнього про ласку забуття...

АЛІСІЯ

— Спасибіг, Максиме, що ти простив Янушеві. Я увесь час стежила за тобою і твоєю працею. Мій чоловік гас, як свічка, і я нераз гадала, що ми ще зійдемося з тобою, як чоловік і дружина. Бог судив інакше. Саме тоді, як я хоронила мого Януша, в тому ж дні і годині, ти постригся в черці...

МЕЛЕТІЙ

(зварушений:) — Видно, так Бог хотів...

АЛІСІЯ

— Так Бог хотів і воля його свята! До чого іншого призначила тебе Божа ласка!... (Мовчанка.) Та є ще у мене до тебе друге прохання. Я привела з собою мого сина. Поблагослови його, щоб він ріс розумний, Богові на славу, а людям на пожиток, щоб він не зазнав ніколи такої кривди, як ти від Януша...

МЕЛЕТІЙ

— Коли благословення зломаної життям людини має принести дитині щастя, то від цілого серця благословлю. (Кладе руку на голову хлопця.)

МАКСИМ ЗАСЛАВСЬКИЙ

— Мене кличуть Максимом. А матуся казала, що поведе мене до дядька Максима. То ти, дядечку?

МЕЛЕТІЙ

— Дядько Максим умер для світу, а залишився Мелетій...

МАКСИМ ЗАСЛАВСЬКИЙ

— А знаєш, дядечку, я молюся щодня рано і вечером за тебе...

МЕЛЕТІЙ

— Переповідж мені молитву.

МАКСИМ ЗАСЛАВСЬКИЙ

— Я хрещуся, мовлю «Отче наш», «Богородице Діво», а потім прошу Бога: «Боже, прости усі прогрішення мому батькові Янушеві», а даліше: «Дай вічний упокій дідусеві Іллі і бабусі Раїні і другим дідусям Герасимові й Анні...» Потім молюся за тебе, дядечку, щоб тобі Бог дав здоров'я і силу для служби народові й Церкві. Вкінці молюся за здоров'я матусі й за своє, щоб Бог дав мені змогу й силу стати таким славним, як дядько Максим...

МЕЛЕТІЙ

(зворушений:) — А хто тебе таких молитов навчив?

МАКСИМ ЗАСЛАВСЬКИЙ

— Матуся молитву проказувала, а я повторяв і вивчився.

МЕЛЕТІЙ

— Дитино моя золота! Нехай тебе Бог благословить! Буду молитися за твоє здоров'я, та не можу благодати Всевишнього, щоб дав тобі славу таку криваву, як моя... Від неї нехай тебе Бог береже!

МАКСИМ ЗАСЛАВСЬКИЙ

— Дядьку Максиме! Чи приїдеш до мене до За-

слави? Я тобі покажу коника, такого гарного! Я на ньому верхом їжджу...

МЕЛЕТІЙ

(з розніжненням:) — Не приїду до тебе й коника не побачу, але пришлю тобі книжку; з неї будеш вчитися тієї мови, що нею моляться у церкві, щоб ти Церкву любив та їй вірний залишився.

МАКСИМ ЗАСЛАВСЬКИЙ

— А люди говорять, що ти дітей любиш. Чому ж до мене не приїдеш?

МЕЛЕТІЙ

— Не приїду, хлопче, хоч як тебе полюбив, хоч як дітей люблю. Тебе ж, дитино, прохаю, молись, щоб Бог дав дядькові Максимові забуття всіх радощів і горя!... (Мовчанка.)

АЛІСІЯ

— Маю ще до тебе одно прохання. Максиме, сумніваєшся, чи ти гідний стати Єпископом? Хто перебував таке горе, як ти, цей має душу здорову й сильну! Якби ти знав, як тебе люди цінують, як гордяться тобою, як молять Бога, щоб ти не зрікся посвячення — то в тебе не виникла б така думка. І я, козачка Алісія, що для неї був ти колись цілим світом, молю тебе, послухай голосу громадянства і дай йому себе цілого, такого сильного й могутнього, як був ти тоді, коли складав свій Плач Церкви. А в тому Плачі була одна маленька частина моєї душі. Козачці Алісії не можна відмовити! (Бере свого сина за руку.) Поцілуй дядька Максима, а він твого поцілунку послухає! (Дитина цілує Максима, а він пригортає її до своїх грудей і каже:) Моя кохана й золота дитино! Прощай, Алісіє!

АЛІСІЯ

(виходить із сином:) — Прощай, Максиме!

ТРЕТЯ ЯВА.

МЕЛЕТІЙ (сам)

— Боже великий! Яка зустріч! Скільки чару в тієї дитини! Скільки чару і спокою розсіяла в моїй душі Алісія? Прости, Боже, мені, черцеві, коли мої думки в чомунебудь Тебе образили. Каюсь перед Тобою, Боже великий! Зішли мені свою ласку, ласку забуття радощів і кривди і горя!

(Знову стукіт до дверей. Входить чернець-послушник.)

ЧЕТВЕРТА ЯВА.

ЧЕРНЕЦЬ-ПОСЛУШНИК

— Хоче побачення з вами якийсь купець!

МЕЛЕТІЙ

— Купець? Впусти його! (Чернець-послушник віддаюється, входить Йосафат Кунцевич, одягнений за міщанина.)

ЙОСАФАТ

— Не пізнаєш мене? Я Кунцевич!

МЕЛЕТІЙ

— Чого хочеш від мене? Наші дороги давно розійшлися. Лиши мене в спокою! Я православний, ти уніят. Чи знаєш, яке нещастя принесеш для мене, як ченці дізнаються, що в мене був Кунцевич?

ЙОСАФАТ

— Не лякайся! Бог із тобою! Я навмисне з Полоцька до тебе приїхав, щоб побачитись і щоб в душу твою покласти віру й надію...

МЕЛЕТІЙ

— Хоч я простий чернець, у мене віри багато і надія на краще майбутнє мого народу, мене ніколи не покидала...

ЙОСАФАТ

— Тим краще! Я прийшов до тебе з проханням.

Знаю, що тебе хочуть висвятити на архиєпископа в Полоцьку, де тепер моя влада...

МЕЛЕТІЙ

— Хочеш дораджувати мені, щоб я не прийняв мітри?

ЙОСАФАТ

— В Полоцьку ходять такі вісті, що ти не хочеш стати владикою, — я приїхав, щоб тебе перекопати, що ти свячення повинен прийняти.

МЕЛЕТІЙ

— Та чи знаєш, що як стану архиєпископом, то письмом і словом буду йти проти тебе?

ЙОСАФАТ

— Знаю. І те мені відоме, що твоїм талановитим пером, твоїм золотоустим словом накличеш на мене зневагу й ненависть і лють і переслідування і смерть!

МЕЛЕТІЙ

— Смерти твоєї не хочу... але боротись буду цілою моєю істотою проти тебе з мурів монастиря...

ЙОСАФАТ

— Та я тобі кажу, що для твоєї душі треба простору. Бог тебе кличе, щоб ти став владикою, щоб серед боротьби ти забув про своє давнє горе, що тебе ломило, крила підтинали, та не зломило.

МЕЛЕТІЙ

— Не нагадуй мого давнього горя, не рани мого серця, я хочу забути про нього.

ЙОСАФАТ

— В спокою про нього не забудеш. Серед боротьби будеш згадувати про нього, як про зловіщий сон! Максиме, приятелю з молодих літ, послухай мене!

МЕЛЕТІЙ

— Кажеш, що через мене впадуть на тебе зневага

й ненависть і люте переслідування і смерть, а я нічиєї смерти не бажаю.

ЙОСАФАТ

— Одначе коли моя смерть принесе тобі обновлення, то й не жаль мені буде мого життя.

МЕЛЕТІЙ

— Кажеш, обновлення? Хіба ж я йшов злою дорогою?

ЙОСАФАТ

— Так! ти йшов і будеш ще довго йти злою дорогою. Та прийде час, що ти отямишся.

МЕЛЕТІЙ

— Ти ведеш своїх вірних до Риму, а я до Царгороду. У тебе на Заході спасення, у мене на Сході!...

ЙОСАФАТ

— Ні, брате! І ти опер свої твори на Заході. Тільки в мене Рим сказав своє останнє слово, а в тебе твори Лютра, Кальвіна стали за євангелію...

МЕЛЕТІЙ

— Так думаєш?

ЙОСАФАТ

— Візьми до рук твій Тренос, твій плач Східньої Церкви. Знаю, що православні велять собі його замість євангелії класти в домовину, а тебе ангелом Божим називають. Знаю навіть те, що ніхто з польських еретеків не зневажив ще так сильно католицьку Церкву і Столицю, як ти! Але поглянь, усі ті вірші, що ти переклав, піддав тобі твір Кальвінового ісповідника, Зібранда Любберта: »De Para Romano«...

МЕЛЕТІЙ

— Це правда!

ИОСАФАТ

— І цю зневагу ти мусиш змазати своїм життям, своїм обновленням....

МЕЛЕТІЙ

— Моїм обновленням? Хіба ж маю признати примат Папи і вашу догму: «и от Сына» і науку про чистилище? Цього ніколи не буде.

ЙОСАФАТ

— А одначе я в це вірю, бо Рим сказав своє останнє слово...

МЕЛЕТІЙ

— А мені Царгород!

ИОСАФАТ

— Ні, брате! Померкла в турецькій неволі зоря Царгороду! Немає там сьогодні великих Учителів Сходу!.. І ти шукаєш памочі в євангеликів, бо для тебе в боротьбі з Римом кожний союзник добрий!

МЕЛЕТІЙ

— Патріярхи дали нам львівську Савропигію і уста-
ви для братств і ми тим в боротьбі жиємо.

ЙОСАФАТ

— Правда! Але ці братства вирости понад голови єпископів і нічого без волі братчиків не може статись...

МЕЛЕТІЙ

— Патріярхи обновлять нам Церкву, і патріярх Теофан висвятить нам єрархів, що їх місце ви зайняли, не питаючись ні духовенства, ні вірних!...

ЙОСАФАТ

— І кого було питатись? Чи тих бідних духовних, що їх кривдили, відбирали їм церковні надання, за простих хлопів повертали, між кожем'як і шевців, поза всіми, на кінці на універсалах клали і податки за церковне обійстя накладали. Чому ж ваші пани, ті грецького набожен-

ства за їх кривди на соймах ніколи не впоминалися? Чому не кричали, коли єретики й апостати на шопи й стайні ваші церкви обертали? Чому?

МЕЛЕТІЙ

— Народу ви теж не питали...

ЙОСАФАТ

— Треба було раніше народ двигнути, звільнити його з ярма підданства, людське обличчя йому привернути, навчити його правд віри, щоб він, знав за що, або против чого бореться.

МЕЛЕТІЙ

— Шукаєте ласки у панів... Чому ж вам не признали місця в сенаті, щоб ви могли відкликатись до су: мління влади, латинського духовенства й шляхти?

ЙОСАФАТ

— Ласки, окрім Бога, в нікого не шукаємо. Щляхта нас покидає, бо хоче почестей і ладу іншого, як у нас бачила. Завмерли в неї національні почування і через те сотки родів Церкву покинули. Та всеж таки Церква моя буде рости серед зневаг і терпінь і переслідування, серед зради апостатів і коли дух антихристів зруйнує Божі дома на Україні, моя Церква остоїться Божою ласкою і власними силами, бо видасть добрих слуг Божих, письменників і народних діячів, що душу покладуть за Божу правду. І зацвітуть монастирі й з них вийдуть учені ченці, Божі сівачі, Христові вірні слуги!... Не нас скривдили, але ті скривдили себе, що нас до себе не пустили. Гордість і бута ніколи щастя не принесли, ні одиницям, ні загалові... Тому тебе, Мелетію, кличу до обновлення, кличу, як брат брата, як владика владіку!...

МЕЛЕТІЙ

— Не маю сили бути гідним владикою!

ЙОСАФАТ

— Станеш ним! І будеш боротися так, як я боровся. І прийде час, що підеш за мною...

МЕЛЕТІЙ

— Ніколи!

ЙОСАФАТ

— Підеш, Мелетію, бо це Богу миле й потрібне! Підеш за мною і пером своїм послужиш тій Церкві, що я їй служу...

МЕЛЕТІЙ

— Ніколи! Залишусь вірний Сходові й патріярхам, а проти тебе буду боротись на кожному кроці, аж до втоми, аж до смерти.

ЙОСАФАТ

— Аж до моєї смерти. Опісля будуть тебе зневажати ті самі люди, що завтра покладуть тобі на голову золоту корону, що вбирати тебе будуть у найкращі ризи, — бо ти не вгодив їх волі, бо хотів бути незалежним для хвали Божої!...

МЕЛЕТІЙ

— Ні! Вірю, що всі підуть за мною в боротьбі, так, як досі йшли. Бог дав мені перо і слово. Пером буду накликувати сучасне й майбутнє покоління до витривалости, словом буду кресати такий огонь, такий могутній, що загориться ціла українська земля!...

ЙОСАФАТ

— І серед боротьби підеш за мною й обновишся духом і признаєшся до важких помилок, що ними затроював життя Церкви і спокутуєш ту кривду, що ти її заподіяв своїм Ляментом, де на кожному листку і болюча рана і важка зневага. Прощай, Мелетію! До побачення серед боротьби! Я її не лякаюсь. І перед нею не сплюсь!

МЕЛЕТІЙ

— І я також! Некай же лунає оклик: до бою, до бою!

ЙОСАФАТ

— Не чого іншого я бажаю. До побачення, Мелетію, серед боротьби! (Йосафат відходить.)

П'ЯТА ЯВА

МЕЛЕТІЙ (сам)

— Чи це сон, чи ява? Небезпечний суперник, бо не похитнеться! І смерть собі віщує з мого приводу! Сон, чи ява!? (Стукіт до дверей.)

ШОСТА ЯВА.

(Входить чернець послушник.)

ЧЕРНЕЦЬ-ПОСЛУШНИК

— Патріярх, духовенство, козацтво, київські братчики ждуть вас у Церкві з проповіддю, отче владико!

(Отвирається заслона. Нутро братької церкви. Царські врата отворені. Біля лівих дверей іконостаса сидить на підвищенні патріярх Теофан в оточенні ченців та духовенства. По правій стороні сидить гетьман Сагайдачний, біля нього стоять козаки і братчики. Мелетій стає перед патріярхом, що благословить його. Духовенство і козаки кличуть: „аксіос!“ Мелетій стає на камені, приготованому для проповідника, хреститься і проповідає:)

МЕЛЕТІЙ

— Братя! Важка настала хвилина! Чи чуєте голос Церкви, Матері нашої? Знаю, що я ваша мати, а ви дітьми моїми були! Але як ви виречетеся і відкинете мене, я з болем серця погорджу вами, виречуся вас, виклену і всім народам дам вас на посміховище, а тоді ані вашою Матір'ю зватися, ані нею бути не слоучу..

І тоді Бог вас покине і видасть на затрату в те місце, де вічні муки і скрегіт зубів. А тоді скажете: »Горе тій, що нас сплодила, горе тій, що нас кормила...

Горе нам, що ми покинули свою Матір, що занедбали заповіти Батька!

Нещасна я Мати, що ж я такого учинила, що невиносне переслідування від власних моїх синів терплю? Що ж я гідного смерті заподіяла, що моє здоров'я є непевне? Одні мені через недбальство непотрібні, а другі в очі мені глузують і мене покидають! Поглянь, сину, на старинні народи і подумай, чи той, що вірив Всевишньому, був засоромлений, а хто тривав у Його боязні, чи не був вислуханий?... Приготови душу твою на службу Панові твоєму...

Від плачу почав я, бо Ісус Христос говорить: «Блаженні плачущіі, яко тії утішаться...»

У хвилині, коли нас покинула шляхта і люди камінням на нас кидають, кличу до Єрархії й до Духовенства манашого й світського: «Нехай щодня жертву безкровную приносять, а в євангельської науки проповіданні нехай »жадніі трудности, ні слабость здоров'я, ні повітря непевность, ні натяжшее зимно, ні наслютійшая непогода не отстрашат!...»

Кличуть нас до бою! Будьмо готові! Нехай козацтво гострить шаблі, щоб вороги знали нашу силу! Нехай міщанство з козацтвом займуть місце нашої відступної шляхти! Нехай люд вірить, що ведемо його до добра! Ворог не спить і жде на нашу погубу. Біля Христа станьмо, узброєні в силу нашого духа! Не кличу до ненависти, але взиваю вас усіх, щоб були так само сильні, так само непохитні, як вороги наші, так само тверді, як вони! Бій буде важкий, але ми переждемо! До бою! до бою! Амінь. (Хреститься)

(Встає гетьман, виймає шаблю, а за ним козацтво підносить до гори шаблі. Патріарх благословить гетьмана й козацтво. Завіса спадає.)

КІНЕЦЬ ТРЕТЬОЇ ДІЇ.

ЧЕТВЕРТА ДІЯ.

Анатома.

ПЕРША ЯВА.

(Келія в Печерському монастирі, уладжена подібно, як у попередній дії.)

МЕЛЕТІЙ (сам)

— Важко мені! Болить у мене серце. Зломаний мій дух! Від хвилини смерти Йосафата не маю спокою. На мене вказували, як на винувника. Не дармував він! »Душехватом« його звали, а я йшов всюди слідом за ним. Поїхав він до Вітебська, а я туди ж за ним. Крізь вікно суміжного дому бачив я у Вітебську, як його зневажали, як топором розбили йому голову і відтяли два пальці, як стріляли до нього кулею. Я все те бачив, а хоч хотів, не міг його спасти. Ноги відмовили мені послуху. Я не мав сили побігти до нього, щоб рятувати приятеля з молодих літ. А він, сердешний, молився, ворогам прощав, сміло глядів в очі тим, що його зневажали. І бачив я, як мощі його товпа волочила по місті....

Як докір сумління привиджується мені його мученича смерть і п'ятий рік немає в мене спокою. Шукав я його в Царгороді і Святій землі, де при гробі Спасителя молився, щоб Він дав мені успокоєння й забуття, або щоб зіслав для мене смерть...

ДРУГА ЯВА.

ЧЕРНЕЦЬ-ПОСЛУШНИК

— Чотири священики, прислані від собору, хочуть

говорити з тобою, отче владико. На чолі їх протопіп Андрій Мужилівський.

МЕЛЕТІЙ

— Чого ті люди хочуть від мене? Нехай мене лишать у спокою...

ЧЕРНЕЦЬ-ПОСЛУШНИК

— Прийми їх, отче владико! Чи не знаєш, що цілий монастир обставлений козацтвом і народом? Вони відгрожуються тобі... Коли не приймеш, ледви, чи вийдеш звідсіля живий, отче владико!...

МЕЛЕТІЙ

— Введи їх! (Чернець виходить, входять чотири священники і кланяються.)

ТРЕТЯ ЯВА.

МЕЛЕТІЙ

— Не вітаєте мене, як владику?

АНДРІЙ МУЖИЛОВСЬКИЙ

— Цілуємо руки тільки того Святителя, що його признаємо. А ти, отче, нас відступив...

МЕЛЕТІЙ

— Відступником мене називаєте?

МУЖИЛОВСЬКИЙ

— Так, отче Мелетію! Знаєш, отче, що собор відбувається, а тебе до участі не закликали. І відомо тобі й те, що архимандрит Печерської Лаври, Петро Могила, не впустив тебе перед собором до монастиря! Бо ти нас зрадив!...

МЕЛЕТІЙ

— Колись величали ви мене ангелом Божим, а мій Лямент веліли православні класти в домовину, як святу Євангелію...

МУЖИЛОВСЬКИЙ

— Все те правда! Лямент ще й нині душі наші кріпить.

МЕЛЕТІЙ

— Скажіть, затроює...

МУЖИЛОВСЬКИЙ

— Ні! кріпить, бо ти любив у ньому свою Церкву, бо ти нас кликав до опам'ятання, бо ти, отче, плакав враз із нами, бо ми з тобою жили одними думками, одним болем, одним горем!...

МЕЛЕТІЙ

— А те, що я троїв вас кальвінськими думками, що зневажав близьку нам католицьку Церкву й її голову, — це було добре?...

МУЖИЛОВСЬКИЙ

— Не на розважування твого минулого прийшли ми, отче! Воно колись і для тебе було світле. Чи пам'ятаєш, як виряджали тебе православні за границю, як церковні дзвони вітали тебе, коли ти вернувся з Німеччини? Ти будив наше сумління і за те ми тобі вдячні і цієї прислуги тобі ніколи не забудемо!

МЕЛЕТІЙ

— А тепер прийшли мене дальше зневажати? І за віщо?

МУЖИЛОВСЬКИЙ

— За віщо? — питаєш. За те, що ти їздив до патріарха Лукаріса і добув від нього грамоти, щоб ними знищити самоуправу братств і монастирів... Ще й за те, що видав ти книжку «Апологію», і в ній признав усі католицькі догми за свої... За неї ми тебе зневажаємо!...

МЕЛЕТІЙ

— До Царгороду їздив я з доручення владик і не зробив нічого, на що не мав їх згоди. «Апологія» на-

кликує до примирення Церкви православної та унія-
тської...

МУЖИЛОВСЬКИЙ

— Ні, отче! В «Апології» накликуєш нас до відсту-
пництва... Отче! — Шкода слів! Та й не на розмову з то-
бою ми прийшли. Дай нам відповідь, чи виречешся «Апо-
логії», чи ні? Собор осудив її від першого до останньо-
го листка і вважає її за противну вірі, за нечисту, за
безбожну....

МЕЛЕТІЙ

— Нехай вам Господь простить за такі зневажливі
слова!.. Не бороніть мені явитись на соборі. Там я при
Божій допомозі постараюсь очистити своє писання від та-
ких несправедливих дорікань.

МУЖИЛОВСЬКИЙ

— Ти, отче, хочеш диспути?

МЕЛЕТІЙ

— Ні! — Я хочу тільки доказати, що мій твір або
неправильно зрозуміли, або обмовили як єретичний, хоч
він православний...

МУЖИЛОВСЬКИЙ

— Собор твоїх міркувань не потребує. Справа для
нього аж надто ясна. Собор хоче знати, чи ти, отче,
маєш намір держатися своєї «Апології», чи ні?

МЕЛЕТІЙ

— Ось моя відповідь: — Я вважаю свій твір, оскіль-
ки в ньому обговорюю догми віри, за православний. Як-
би одначе отці собору найшли при описі недостатків
Східньої Церкви щонебудь неприємливе, то що до тих
справ можуть бути наради, а вслід за тим і поправки
в «Апології».

МУЖИЛОВСЬКИЙ

— Як можна робити поправки, коли «Апологія» друкується?

МЕЛЕТІЙ

— Але ще не вийшла і видання можна припинити..
(За сценою гамір і крик.)

МУЖИЛОВСЬКИЙ

— Отче Мелетію! Чи чуєш цей гамір? Народ і козацтво відгрожуються тобі! Оскільки не виречешся твоїх помилок, живий звідсіля не вийдеш... Подумай добре над собою! Не обагрюй цих святих мурів кров'ю! Не втечеш звідсіля, бо товпа пильнує. Завтра останній день і собор ще нині кару над тобою припинити може... Опісля буде запізно!

(Гамір змагається. Чути оклики: Смерть зрадникові-єпископові!)

ЧЕТВЕРТА ЯВА.

(Вбігає чернець-послушник.)

ЧЕРНЕЦЬ-ПОСЛУШНИК

— Товпа вдирається до монастиря. Вона вже на подвір'ї. Я запер залізні ворота, але їх виломлять!

МУЖИЛОВСЬКИЙ

— Випустіть нас! Ми успокоїмо народ! А ти, отче Мелетію, подумай! Коли пам'ятаєш на твого батька Герасима і матір Анну, наших великих світочів, коли твоє ясне минуле стоїть ще тобі перед очима, коли пам'ятаєш на твій Лямент Східньої Церкви, виречися твоєї книжки, бо згинеш!

(Виходить, а з ним і священниками віддаляється чернець-послушник, що за хвилину вертається.)

ЧЕРНЕЦЬ-ПОСЛУШНИК

— Отче владико! Запорожець Соленик хоче з вами говорити!

(Входить Соленик, чернець відходить.)

П'ЯТА ЯВА.

МЕЛЕТІЙ

— Чого хочеш, козаче?

СОЛЕНИК

— Я посол від запорізького війська! Колись виряджало тебе козацтво в Німеччину і вітало при повороті. Нині велить воно тобі переказати, що як не виречешся твоєї проклятої книжки на завтрішньому соборі, — головою наложиш...

МЕЛЕТІЙ

— Маєш зброю, вбий мене сьогодні!

СОЛЕНИК

— Я не душегуб! Ти мені нічого злого не заподівав. Нехай тебе карає товпа! Для зрадника немає помилування! Ти зрадив усіх тих, що вів за собою огненним словом і письмом! І вони нині мають жаль до тебе і кличуть: Навернись, Мелетію! Ти зрадник!

(За сценою гамір: Впустити княгиню Заславську!)

МЕЛЕТІЙ

— Так, так, козаче! Зрадником мене називаєш...

ШОСТА ЯВА.

(Входить Алісія.)

АЛІСІЯ

— Козаче! Я теж православна і мій син пішов за мною... Владика Мелетій не зрадник! Душа в нього така чиста, така щира, а слово його таке могутнє, як степовий вітер, як грім... Він правди шукав, він рад би душу покласти за свій народ і Церкву! (Звертається до Мелетія:) Максиме, кличе до тебе Алісія! Вволи волю твою народові! Ти мусиш жити! Тебе ще потребують народ і Церква! Відклич твою книжку, йди у дерманський монастир, і там роздумай у спокою, куди маєш піти... Александер Заславський і я передали тобі архимандрію в Дермані. В спокою скаже тобі твоє сумління, чи та, чи інша до-

рога для тебе добра? Ти не зрадник! Твій дух шукає простору, нових доріг і він їх певно найде! Максиме, послухай голосу Алісії, так, якби послухав голосу твоєї матері Анни! А ти, козаче, не грози, але скажи козацтву, що владика Мелетій, творець Плачу Східньої Церкви, нездібний до зради і зробиь те, що йому сумління скаже...

СОЛЕНИК

— Махлюйте, махлюйте, отче владико! Кажуть, що ви з Савла перемінилися в Павла! Дістанеться і Савлові і Павлові! (Відходить.)

СЬОМА ЯВА.

МЕЛЕТІЙ

— Алісіє! я хочу забути своє минуле, бо воно таке важке, таке жахливе! Ти сама знаєш, бо й ти велике горе перебула... Але горе моє давнє нічим перед горем моєї душі. Я був злий, я був гордий! Я кликав народ до ненависти і він ішов за мною, як за ангелом Божим! Я це зрозумів і кинув зневагу на свою роботу! Я, письменник, вирікся свого Ляменту Східньої Церкви, бо думки там не православні, але євангелицькі... Я видвигав братства, та братчики згорділи і владу духовну собі присвоювали. І привіз я патріяршу грамоту проти братств, що її опісля той самий патріярх Лукаріс відкликав. Я бажав послуху від вірних, але вони хотіли, щоб владика їх слухав! Тому й написав я свою «Апологію», і в ній обдирав самого себе із слави, бо я мому народові щастя бажав... Вдруге вирікатись усього, що я писав, до чого інших прикликував — я вже не маю сили! Я бажав примирнення Церков, щоб брат брата не убивав! Я шукав правди й світла для мого народу, та вірю, що їх найшов... Я обновився і хочу таким залишитись!...

АЛІСІЯ

— І обновлений, коли тобі так твоє сумління веліло, — інших за собою поведеш!..

МЕЛЕТІЙ

— Ні, Алісіє! Інших не поведу, бо душа моя зломана....

АЛІСІЯ

— Вмовляєш в себе, бо ти сильний і дужий духом, як був за молоду...

МЕЛЕТІЙ

— Одначе мій друг Йосафат не відкликав нічого і життя віддав за свою Церкву... Він був сильний!

АЛІСІЯ

— Досить однієї жертви! Церква потребує здорових рук і могутніх умів. Своєю кров'ю він уже вирішив долю своєї Церкви!

МЕЛЕТІЙ

— І ти це говориш, хоч вірна православ'ю?

АЛІСІЯ

— По всій Волині, де Йосафат народився, люди вірять у нього, як у святого, і моляться до нього і ласк у нього шукають. Я теж людина, помочи в Бога і у святих молила. Мене ж життя ломило! Скільки я разів, по днях і по ночах, не думала над своєю і твоєю важкою долею! Щоб рятувати свою і твою душу, я манастир оснувала і бідним милостиню давала, я молилась сердешно за себе й за тебе, я благала Господа, щоб дав тобі силу духа перебути нещастя, що лихі люди тобі й мені спричинили... І нині так само буду молитись, щоб Бог повів тебе такою дорогою, що Йому буде мила! Людськими думками для щастя, добра народу і Церкви керує Бог! Йому покоритись треба!

МЕЛЕТІЙ

— Коли ж мене будуть зневажати, обмовами обкидати, — чи світ повірить, що я тільки добра своєму народові бажав?...

АЛІСІЯ

— Твоїм нещастям було, що ти мав талант, дар слова і творче перо. І величали тебе люди, доки ти давав волю їх думкам і за свої їх брав... Коли ж ти **свою** думку виявив, а вони не хотіли з нею погодитись, пішли обмови, зневаги і погрози... За великий ти був серед свого оточення, щоб тобі не погрожували навіть смертю... Та прийде час, що твоя думка примирення Церков найде послух. І не буде сварки і незгоди між дітьми нашого народу у справах віри, бо настане час, що сповняться Божі слова і буде одна Церква і один Пастир!... Ти вчиниш те, що тобі твоє сумління скаже! Пам'ятай, одна жертва життя вже вирішила долю тієї Церкви, що тебе за неї зневажають! Прощай, Максиме! Вірю і знаю, що кожна твоя постанова буде згідна з твоїм сумлінням! (Відходить.)

ВОСЬМА ЯВА.

МЕЛЕТІЙ (сам)

— Ангел був у мене, не Алісія! Боже великий, допоможи мені, дай силу духа у цій важкій хвилині!

(Відслонюється заслона. Іконостас замкнений. Перед іконостасом підвищення. На ньому засів митрополит Йов Борецький. Побіч нього стоять отці собору.)

ДЕВ'ЯТА ЯВА.

МИТРОПОЛИТ

— Я, митрополит київський, Йов Борецький, кличу до тебе, архиєпископе Мелетію Смотрицький! Ти зрадив Церкву! Ти важився Церкві Східній, Твоїй Матері, ересі і блуди завдавати! В твоїй «Апології» слідний дух нечи-

стий і гордий! Ти вводиш єресі папську, маніхейську, савеліянську, апполінарієву і багато інших... Покайся!

МЕЛЕТІЙ

— Немає в моїй книжці ніяких єресей!

МИТРОПОЛИТ

— Не будемо з тобою сперечатися! Ти або відкличеш і прокленеш свою книжку, або ми прокленемо тебе, як єретика!...

МЕЛЕТІЙ (мовчить).

МУЖИЛОВСЬКИЙ

— Отче Мелетію! В моїх руках початок твоєї книжки. Переглянь тільки наголовки, а побачиш, скільки там образи для православної віри!

МЕЛЕТІЙ

— Немає там ніякої образи!

МУЖИЛОВСЬКИЙ

(виймає зза пазухи грамоту:) Отці собору! Шкода багато слів тратити! (До Мелетія:) Собор ухвалив письмо. Хочеш бути між нами на соборі і причислятись до православних, мусиш приректи, що не будеш зневажати нашу Церкву ні словом, ні письмом. Крім того мусиш прилюдно відректися і проклясти свою »Апологію«...

МЕЛЕТІЙ

— Собор накладає на мене кару тяжчу від моєї провини!

МИТРОПОЛИТ

— Ти жорстоко образив нашу Церкву і перед нею мусиш покаятися у важкому грісі!

ОТЕЦЬ СОБОРУ СТЕПАН ЛІТИНСЬКИЙ

— Отче Мелетію, ти зрадив нас! Покайся!

ОТЕЦЬ СОБОРУ ІВАН СТЕТКЕВИЧ

— Покайся, отче Мелетію, коли не хочеш напи-

тися води в Дніпрі! Козацтво і народ ждуть на твій за-
суд, відступнику і єретику, а тоді не оглядати тобі біль-
ше світу! Покайся!

МИТРОПОЛИТ

— Колись звали тебе православні ангелом Божим,
а нині кличуть тебе відступником і єретиком! Покайся!

АРХИМАНДРИТ ПЕТРО МОГИЛА

— Я, архимандрит Печерської Лаври, кличу до те-
бе, отче Мелетію, або покайся, або вийди геть із Цер-
кви і не оскверняй її твоїм єретичним духом! Геть, єре-
тику, з Божого дому!

МЕЛЕТІЙ

— Ангелом Божим мене звали, а нині лихослов'ять,
як єретикові... Підпишу акт відречення, Бог мені про-
стить!...

(За сценою гамір і оклики: Смерть зрадникові! Народ, ко-
зацтво вдираються до церкви. На амвоні стає намісник Смотриць-
кого Йосиф Бобрикович. Настає тишина.)

ДЕСЯТА ЯВА.

МИТРОПОЛИТ

— Я, митрополит київський, Йов Борецький, прокли-
наю «Апологію» в імені цілої православної Церкви, про-
клинаю всі ересі, в ній висловлені. Проклинаю всіх по-
мічників при виданні книжки! (Дре картки «Апології», палить
її над свічкою, опісля кидає їх на землю і топче ногами. Те саме
роблять отці собору, а між ними Мелетій.)

БОБРИКОВИЧ (читає голосно з амвони)

— Я, Мелетій Смотрицький, милостю Божою архи-
єпископ Полоцький, підозрений нашою Церквою у від-
ступництві від православної віри грецької, соборної Схід-
ньої, і ще більше підозрений, коли видав «Апологію»,
заявляю, що по часті я винуватий в заблудженні против
православних догм, а по часті ж інший чоловік, що без
мого дозволу і відома поробив у книжці зміни. Призна-

юсь до помилок проти православної Церкви, молю Господа, щоб був милосливий для мого прогрішення і всій моїй Церкві добровільно обіцюю, що в майбутньому остерігатисьму цілою душею перед такими зловживаннями. На доказ мого розкаяння і перед очима всіх вас, милостей, у цій святій церкві висловлюю свою погорду для »Апології«, роздираю її й топчу ногами, пам'ятаючи на присягу, що я складав її при висвяченні ерусалимським патріархом Теофаном. Року 1628, августа 14 дня.

(Бобрикович дре книжку, кидає її під ноги і топче.)

(Отці собору йдуть поза іконостас. Народ виходить із церкви. Мелетій вертається до своєї келії. Заслона відмежує церкву від келії.)

ОДИНАДЦЯТА ЯВА.

МЕЛЕТІЙ (сам)

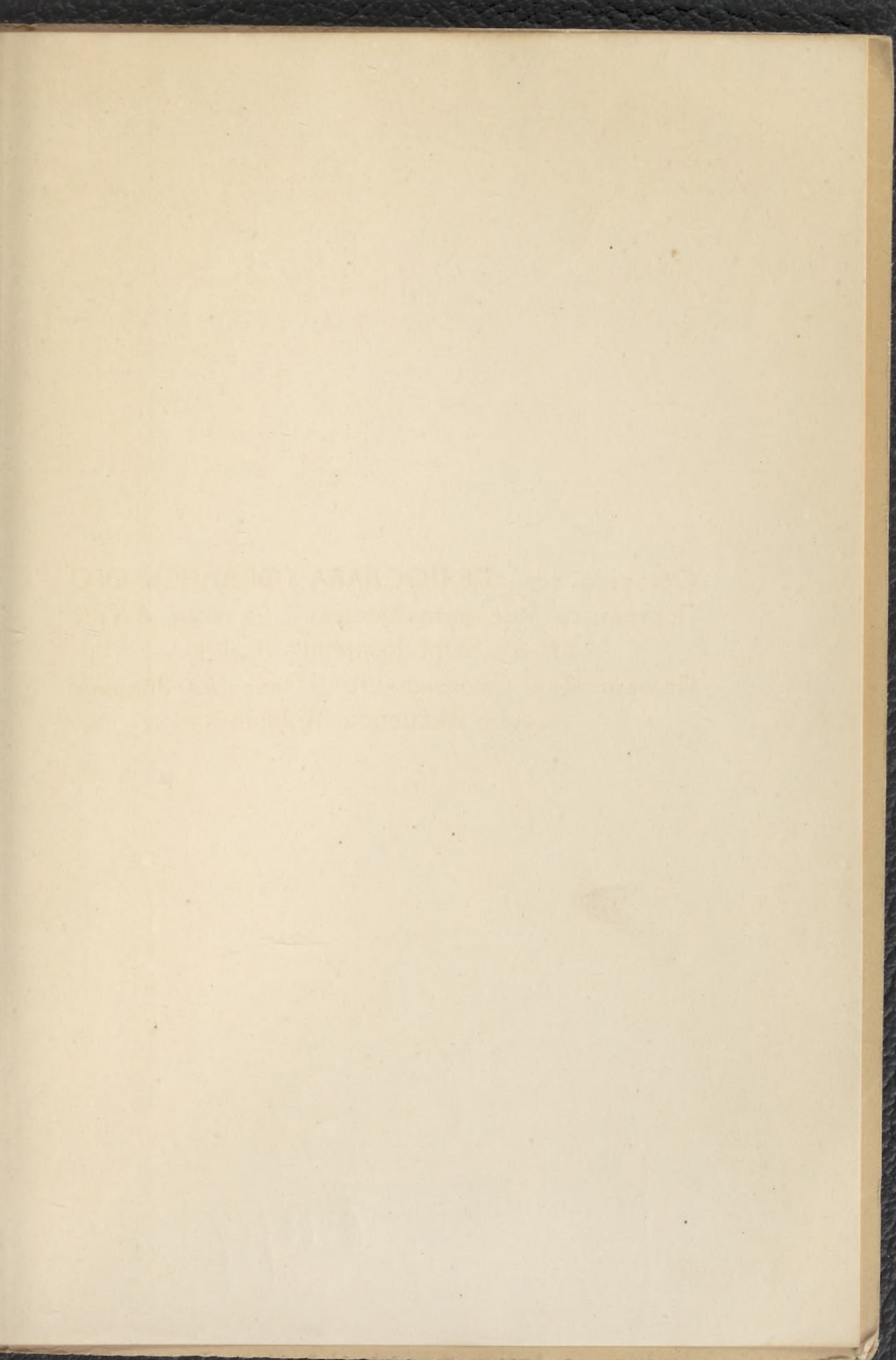
— Це останній мій поклін Царгородові! Сповнилося те, що приповідав мій приятель із молодих літ. Ангелом Божим мене кликали. Золоту корону клали на мою голову, в найкращі церковні ризи мене вбирали, а потім зневажали, зрадником і еретикою мене називали.

Під загрозою смерти вимусили на мені відречення. Зневажив я вдруге свої писання, і вирікся того, що стало змістом мого дальшого життя. Прости мені, Боже! Я спокутую мій гріх! Важко письменникові, що топче ногами свої писання... Але свого сумління я таки не топчу і піду шляхом, що за нього дав життя приятель із молодих літ!.. І силу в собі дивну чую, таку саму, як за молоду! Нам світла треба!

КІНЕЦЬ ОСТАННЬОЇ ДІЇ.

Обгортка арт. СВЯТОСЛАВА ГОРДИНСЬКОГО.
Портрет св. Йосафата Кунцевича із твору А. Сциє-
рін-а „Saint Josaphat“ (том I).
Портрет Мел. Смотрицького із твору Ал. Яблонів-
ського: Akademia Mohilańska.

6408/27

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001021779631

PRZYKŁADY GRAFICZNE

„VICTORIA“

Lwów, ul. 3. Maja 5.

14.VII.1937